

нительного підходу // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 3. – С. 60; Валенсен Ж. Кошерный секс: евреи и секс. – С. 72.

²¹ Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. – С. 152; Брак // Краткая еврейская энциклопедия. Т. 1. – С. 505-506.

²² Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. – С. 159-160; Жінщина // Краткая еврейская энциклопедия. Т. 2. – С. 495.

²³ Нариси з історії та культури євреїв України / упор. і ред.: Леонід Фінберг, Володимир Любченко. – К.: Дух і Літера, 2009. – С. 290.

²⁴ Приданое // <http://www.eleven.co.il/> (20.10.2013).

²⁵ Развод // <http://www.eleven.co.il/> (20.10.2013); Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. – С. 158-159.

²⁶ Пушкарева Н. Л. Семья, женщина, сексуальная этика в православие и католицизме: перспективы сравнительного подхода // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 3. – С. 59-60.

²⁷ Развод // <http://www.eleven.co.il/> (20.10.2013).

²⁸ Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. – С. 159.

²⁹ Агуна // Краткая еврейская энциклопедия. Т. 1. – С. 47-48.

³⁰ Валенсен Ж. Кошерный секс: евреи и секс. – С. 28-29, 16.

³¹ Ігнатенко І. Деякі аспекти антропології жіночого тіла в українській традиційній культурі // Народна культура українців: життєвий цикл людини : іст.-етнол. дослідж. у 5 т. Т. 2: Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. – К.: Дуліби, 2010. – С. 13-17.

УДК 930.1:392/393(477.74)«19»

© Анна Петрова
(Одеса)

СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В ІСТОРІОГРАФІЇ

Метою даної розвідки є аналіз стану дослідження сімейної обрядовості українців Південно-Західної України в історіографії, відображення її в джерелах, виявлення лакун у дослідженні сімейної обрядовості.

Ключові слова: сімейна обрядовість, українці, Буго-Дністровське межиріччя, Буджак, Південно-Східне Поділля.

А.Петрова

Изучение семейной обрядности Юго-Западного региона Украины в историографии

Целью данной разведки является анализ состояния изучения семейной обрядности украинцев Юго-Западной Украины в историографии, отображение

ее в источниках, выявление лакун в исследовании семейной обрядности.

Ключевые слова: семейная обрядность, украинцы, Буго-Днестровское междуречье, Буджак, Юго-Восточное Подолье.

A.Petrova

Studying of Family Ritualism of the South-Western Region of Ukraine in Historiography

The purpose of this research is analysis of the study of family rituals of Ukrainian in Southwestern Ukraine in historiography, display it in the sources and identify gaps in the research of family rituals.

Key words: family ritual, Ukrainian, Bug-Dniester interfluve, Budzhak, Southeast Podillya.

Сімейна обрядовість – одна зі складових етнокультурного комплексу українців. У регіоні, що розглядається, вона досліджується переважно з 1960-1970-х рр. ХХ століття. Втім, ще з другої половини ХІХ століття, окрім процесу накопичення емпіричних даних, з'являються наукові дослідження, в яких застосовується порівняльний метод для вивчення традиційної культури. Зокрема, В. Ястребов проводив дослідження на Півдні України і написав низку робіт, які стосуються дошлюбного спілкування молоді та весільної обрядовості. У своїй праці «Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России»¹ він досліджує громадські об'єднання молоді та їх роль у дошлюбному спілкуванні. В. Ястребов систематизував численний етнографічний матеріал і висвітлив структуру парубоцького колективу, описав різноманітні варіанти обрання отамана громади, вступу в громаду і вилучення з неї. Розуміння значимості громадських молодіжних об'єднань позначилося на методичному підході В. Ястребова до вивчення проблеми. Він переконаний, що як соціальне явище парубоцькі і дівочі громади потрібно досліджувати на рівні одного чи декількох великих регіонів, для того щоб всебічно з'ясувати його сутність і механізм функціонування. Тому він застосовує метод збору матеріалу за розробленою програмою, із залученням кореспондентів з різних районів Півдня Російської імперії, але переважно з Херсонської губернії.² Грунтовна джерельна база дозволила досліднику визначити властиві для Херсонщини регіональні особливості.³

Символіці весільного хліба присвячена інша праця В. Ястребова – «Свадебные обрядовые хлеба в Малороссии»⁴. Автор зібрав інформацію з сіл Єлисаветградського, Літинського, Олександрійського повітів, проаналізував дослідження М. Сумцова і виділив такі види весільного хліба, як коровай, лежень, дивень (калач) і борона, а також прості вироби з тіста – шишки і голубки. В. Ястребов

мав на меті виявити локальну специфіку і виділяв варіативні особливості весільного хліба.

У 20-ті рр. ХХ ст. зароджується новий напрям у дослідженні весільної обрядовості – це визначення чинників, що впливають на трансформацію весільних обрядів, зокрема економічних. Ні у методологічному підході до вивчення проблеми, ні у методиці збору етнографічних матеріалів ситуація практично не змінюється. Як і раніше, автори друкують або власну інформацію про весілля, або користуються послугами кореспондентів. Однак у опублікованих статтях, навіть при описовому їх характері, ми ще не бачимо (особливо це стосується степової зони) відтвореної схеми весілля у всіх трьох циклах. Щоправда, зростає розуміння її багатоваріативності на Півдні, відтак помітне прагнення до порівняння весільної обрядовості як на регіональному рівні, так і в певних хронологічних межах.⁵

Збір польового етнографічного матеріалу в Одеській області продовжено у 1970-х роках науковцями Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського, зокрема це експедиції за участі Н.К. Гаврилюк, Л.Ф. Артох, О.В. Курочкіна, А.П. Пономарьова, О.І. Клименко та інших. Матеріали зберігаються в Архіві ІМФЕ імені М.Т. Рильського⁶. Київські дослідники збирали свідчення, які стосуються родинних звичаїв українців⁷, а також родильних обрядів (у першу чергу це матеріали, зібрані Н.К. Гаврилюк)⁸. В.К. Борисенко збирала польовий матеріал з весільної обрядовості українців⁹, і в своїх монографіях «Нова весільна обрядовість в сучасному селі (на матеріалах південно-східних районів України)»¹⁰, «Весільні звичаї та обряди на Україні»¹¹, «Українське весілля: традиції і сучасність»¹² зосередила увагу саме на регіональних особливостях українського весілля, а також на специфіці весільних обрядодій у радянські часи, тому що саме південно-східні райони України є одними з найпоказовіших районів процесу активної етнічної взаємодії українців, росіян, болгар. Але оскільки основним джерелом для написання роботи були польові матеріали, зібрані під час наукових відряджень у Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку області в 1973—1978 рр., і набагато менше уваги приділено Одещині, праця дає матеріал скоріше для порівняння та виявлення тих структурних компонентів весільної обрядовості, які зазнали змін чи залишилися.

Н.К. Гаврилюк, С.С. Курогло, Л.Д. Лоскутова досліджували сімейну обрядовість через проблему етнокультурних взаємозв'язків на прикладі українців і молдован.¹³ Дослідження проводились у двох етноконтактних підзонах: північна (Чернівецька область та північні райони Молдови) та південна (на півдні україно-молдавського прикордон-

ня). Науковці роблять висновок, в українському весіллі так званої південної підзони (а це саме південь Одещини) менше іноетнічних елементів, а домінують загальноукраїнські. Як характерну рису післявесільної обрядовості виділяють взаємні відвідини гостями з обох сторін, які супроводжуються обрядовим пригощанням та додатковими обдаруваннями, та ігрові звичаї рядження і обряд «кури», які широко розповсюджені в українців і молдован південних областей. А в використанні молдованами Одещини весільного короваю (а не калачів, що властиво для молдован) дослідники вбачають запозичення від українського населення. Таким чином, автори виділяють спільні закономірності розвитку весільної обрядовості в українців і молдован зі збереженням етнічних та локальних особливостей.

У останні роки питанню формування джерельної бази приділяється особлива увага. Протягом 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. ареал досліджень охопив території Південно-Східного Поділля, Буго-Дністровського межиріччя, північно-східної Добруджі, а також у Буджаку. Робота проводиться за кількома напрямками. Пріоритетними є польові етнографічні дослідження, оскільки етнографічної інформації у друкованих виданнях надзвичайно мало. Саме завдяки польовим етнографічним дослідженням розпочато формування банку інформації, у тому числі і для вивчення сімейної обрядовості.

Збір польового матеріалу з весільної обрядовості продовжила Петрова Н.О. під час етнографічних експедицій 1993–2002 рр. в Південно-Східному Поділлі, в селах степової зони Буго-Дністровського межиріччя та Буджака. Польові матеріали зібрані як в українських, так і в селах зі змішаним населенням.¹⁴

Питому вагу серед останніх наукових студій складають праці дослідників Одеського національного університету імені І.І.Мечникова В.Г. Кушніра та Н.О. Петрової, зокрема монографія «Традиційна весільна обрядовість українців Одещини»¹⁵. В монографії за матеріалами польових досліджень, здійснених протягом 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. Ареал досліджень охоплює території Південно – Східного Поділля, Буго – Дністровського межиріччя, північно-східної Добруджі, а також територію Буджака. Низка проблем в монографії розглядається вперше; серед них, зокрема, форми дошлюбного спілкування молоді. Автори виявляють ареальні та локальні відмінності в усіх циклах весільної обрядовості українців Буджака, степової зони Буго-Дністровського межиріччя і Південно-Східного Поділля. Найбільше самобутніх рис українського весілля, на думку дослідників, має варіант, представлений в поліетнічному Буджаку – саме завдяки збереженню украї-

нцями-переселенцями традиційних обрядів. Цьому сприяло компактне проживання, підсвідоме прагнення зберегти «своє» серед «чужого». Весілля південно-східно-подільських сіл (Кодимщина, Балтщина) тісно пов'язане з весільною обрядовістю Поділля, Західної України. Проаналізована в монографії і міжкультурна взаємодія та її наслідки: найбільше спільного фіксується у весільній обрядовості українців та молдован (у весільних атрибутах, компонентах ритуалів, термінології); особливо дослідники виділяють інститут нанашества як наслідок українсько-молдавських стосунків.

Весільній обрядовості сусіднього Поділля присвячені праці М.А.Пилипака¹⁶. Використовуючи картографічний метод для вивчення та фіксування явищ і обрядодій, автор простежив трансформацію весільної обрядовості у другій половині ХХ – на початку ХХ століття, проаналізував просторову варіативність весільного обряду Східного Поділля, виділив регіональні, локально-регіональні та споріднені риси обрядів на цій території. Він зосереджує увагу, зокрема, на використанні весільного печива в обрядовості, простежує зміни в традиційному весільному обряді, окремо зосереджує увагу на весільному обряді радянського періоду – так званих «червоних», «безалкогольних», та етновесіллях. Його праці корисні для нашого дослідження з огляду на те, що саме вихідцями з Поділля частково була заселена територія Миколаївського району Одеської області.

Родильна обрядовість українців набагато менше представлена в науковій літературі. Н.К. Гаврилюк вивчала родильну обрядовість в селах Броска Ізмаїльського району, Любомирка Котовського району, Миколаївка Білгород-Дністровського району, Ольгиново Великомихайлівського району, Пасицели Балтського району, Перельоти Балтського району, Сичавка Комінтернівського району, смт. Цебрикове Великомихайлівського району та с. Троїцьке Любашівського району. Вибір населених пунктів, в яких проводилось дослідження, здійснювався переважно за допомогою підготовки багатотомного видання «Історія міст і сіл України». Найбільшу увагу привернули села з давньою історією заселення та переважаючим українським населенням. Питання програми групувалися під рубриками: звичаї та обряди, пов'язані з народженням, ім'янареченням дитини; очищувальні обряди; звичаї та обряди, пов'язані з хрещенням; обряд пострижин. Перші польові дослідження показали, що схема питань потребує уточнення. Свідчення інформаторів дозволили дослідникам звернути увагу на низку моментів, які спочатку здавалися другорядними в структурі обрядовості: наприклад, звичай вибору кумів, кількість яких та критерії вибору відрізнялися в різних регіонах України. Також було виявлено, що дорево-

люційні описи не приділяли практично жодної уваги обряду пострижи, немає відомостей про те, що робили з остриженим волоссям та ін¹⁷. Зібраний польовий матеріал ліг в основу монографії «Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев)»¹⁸. В монографії вперше застосовується картографічна методика для вивчення родильних звичаїв та обрядів – малодослідженої складової духовної культури українців. У праці прослідковується розповсюдження і розвиток явищ і комплексів традиційно-побутової родильної обрядовості кінця ХІХ – початку ХХ століття і середини ХХ століття. Карти складались на два хронологічних періоди: кінець ХІХ – початок ХХ століття та кінець 1950-х – 1970-ті роки. Історико-етнографічне картографування створило передумови для більш широкого аналізу закономірностей функціонування і розповсюдження культурно-побутових явищ і їх комплексів. Автор мала на меті вивчення співвідношення традиційного і нового в родильній обрядовості, виявлення специфіки звичаїв та обрядів і характер їх прояву у різні історичні періоди. Стосовно Півдня України Н.К. Гаврилюк доходить висновку, що в цій зоні більш чітко простежується тенденція до стирання локальних відмінностей за рахунок розповсюдження відносно нових спільних форм звичаїв та обрядів, які активно формувались тут в умовах змищення етнічних груп українців, значної «рухливості населення», тісних етнокультурних контактів з представниками інших етносів.

Родильна обрядовість слов'янського населення Південно-Західної України і зокрема Одещини зайшла своє відображення в працях Г.М. Стоянової (Захарченко)¹⁹. Автор звертає увагу на розподіл ролей в родильній обрядовості, аналізує родильний ритуал як соціальний регулятор, його структурно-семантичні особливості, обряди першого року життя, специфіку післяродового циклу обрядів. На прикладі обрядів, пов'язаних з народженням та смертю людини автор розглядає феномен балансування та врегулювання біологічного та соціального стану.

Джерельною базою дослідження поховальної обрядовості є польові матеріали Захарченко Г.М., які зібрані впродовж 1995-2003 рр. під час експедиційних досліджень кафедри археології та етнології України Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова в українських, україно-російських, російських та болгарських селах Одеської області. Основна частина польового матеріалу – це свідчення респондентів, які відносяться до 20-90-х рр. ХХ ст. (в залежності від віку інформатора). В ході опитування акцентувалася увага на виявленні структурних елементів поховального обрядового комплексу, складу учасників основних

обрядових дій, відмінностей при здійсненні поховального ритуалу в залежності від віку та статі померлого. Польовий матеріал дає можливість описати і охарактеризувати цей комплекс на початок ХХ ст., прослідкувати його окремі видозміни протягом ХХ ст.²⁰.

Г.М. Стоянова вивчала також поховально-поминальну обрядовість слов'янського населення Одещини, а саме українців, болгар та росіян. Зокрема, автор досліджує світоглядні уявлення населення Одещини про душу, смерть та потойбічний світ, систему табу в поховальній обрядовості, традиційний розподіл ролей в обрядовості та їжу в традиційних поминальних звичаях²¹. Увага акцентується на проблемах невідповідності біологічного та соціального статусів у випадку смерті людини, поховальний ритуал розглядається як головна сфера реалізації соціальних функцій колективу.

Дослідження сімейної обрядовості українців Миколаївського району продовжені у 2007-2011-х роках етнографічними експедиціями історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Матеріал частково узагальнено в монографії «Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський район)»²².

Інформація накопичувалась методом інтерв'ювання. Вік респондентів зумовив певною мірою зумовив і хронологічні межі дослідження – друга половина 1940-х – початок ХХІ століття. Більшість респондентів народилася у 1920-1960-х роках, відповідно, вони особисто пам'ятають події не раніше 1930-х років. Але не слід забувати, що респонденти можуть виступати як носії успадкованої інформації – тієї, яку вони свого часу почули від власних батьків. Найбільше успадкованої інформації ми маємо по родильній обрядовості: переважна більшість опитаних респондентів народжувала вже в лікарнях, тому про бабок-бранок знають лише з розповідей своїх матерів. Успадкована інформація є неповною, її достовірність може бути поставлена під сумнів, але стосовно окремих елементів того чи іншого обряду, який вже не побутує, така інформація залишається єдиним джерелом²³.

При опрацюванні польового матеріалу враховують не лише вік респондентів, але й стать, соціальний статус, рівень освіти і навіть професію. Наприклад, секретар сільської ради може багато розповісти про так звані «комсомольські весілля», про використання традиційних атрибутів під час розпису молодят. Щасливі у шлюбі жінки, які вміли добре готувати, більше знають про коровайний обряд. Чоловіки мало знають про родильну обрядовість, але цікавий їхній погляд на дошлюбне спілкування молоді²⁴.

За ці роки джерельна база для вивчення сімейної обрядовості українців Півдня України суттє-

во поповнена матеріалами польових етнографічних досліджень. Важливо, що зібрані матеріали стосуються більшості сегментів традиційної культури. Вони відкривають додаткові можливості для комплексного вивчення традиційно-побутової культури українців.

Таким чином, дослідження обрядів сімейного циклу яскраво ілюструють своєрідність Південно-Західного регіону України тривалості колонізації краю та полікультурного складу населення. Як і інші сфери духовного життя, сімейна обрядовість змінювалась під впливом чинників регіонального характеру, взаємодії українців з болгарами, молдаванами, росіянами, гагаузами, що і позначилось на розвитку традиційної обрядовості. Сімейна обрядовість українців до сьогодні залишається недостатньо і нерівномірно дослідженою. З обрядів сімейного циклу найповніше представлений весільний ритуал. Родильна обрядовість залишається малодослідженою. Поховально-поминальна обрядовість повніше досліджена у Буджаку, ніж у Буго-Дністровському межиріччі. Серед основних проблем, які потребують поглибленого вивчення, слід виокремити культурні взаємозв'язки у етноконтактних підзонах; співвідношення традицій та інновацій у сучасній обрядовості; структурно-семантичний аналіз обрядів сімейного циклу; форми дошлюбного спілкування молоді; специфіка весільної обрядовості в радянські часи; ареальні та локальні особливості українського весілля; проблема відображення статевовікової структури суспільства в поховальній обрядовості. Особливої уваги заслуговує порубіжжя Лісостепу і Степу, яке є найменш дослідженим. Структура весільного обряду скрізь залишається традиційною і складається з трьох циклів: передвесільного, власневесільного і післявесільного. У кожному з циклів зберігаються основні обрядодії, найконсервативніші із них – обряди санкціонуючого характеру. Суттєвих змін зазнали обряди передвесільного циклу – договір, оглядини та заручини у Порубіжжі Лісостепу і Степу стають елементами сватання ще у 30-х роках ХХ століття, так само, як у сусідньому Південно-Східному Поділлі. У той час же час у Буджаку вони зберігаються до 50-х років ХХ століття. Серед обрядодій передвесільного циклу найбільш стійкими виявилися сватання та коровайний обряд. Окремо слід відзначити звичай покривати коровай зверху білою масою, який притаманним всім селам Миколаївського району, але не зустрічається в сусідніх регіонах. У порубіжжі Лісостепу і Степу традиційні форми дозвілля менш різноманітні, ніж у Буджаку, це можна пояснити тиском атеїстичної ідеології, низьким економічним становищем населення переважної більшості сіл Миколаївського району.

Були встановлені основні структурні й функціональні складові трьох згаданих етапів поховально-поминального обрядового комплексу: підготовки до похорону, власне поховання і поминання померлого. В цілому поховальний обряд є найконсервативнішим і не має особливої специфіки в просторі Південно-Західної України.

Джерельна база для вивчення сімейної обрядовості українців в останні роки суттєво поповнена матеріалами польових етнографічних досліджень. Важливо, що зібрані матеріали стосуються більшості сегментів традиційної культури. Вони відкривають додаткові можливості для комплексного вивчення традиційно-побутової культури українців.

¹ Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России. – К., 1896. – 19 с.

² Петрова Н.О. Регіональні дослідження весільної обрядовості українців Південно-Західної України кінця XIX – початку XX століття // Записки історичного факультету – Вип. 16. – С. 73.

³ Там само. – С. 74.

⁴ Ястребов В. Свадебные обрядовые хлеба в Малороссии // Киевская старина. – Т. LIX. – К., 1897. – С. 221-288.

⁵ Петрова Н.О. Регіональні дослідження весільної обрядовості українців Південно-Західної України кінця XIX – початку XX століття // Записки історичного факультету – Вип. 16. – С. 81.

⁶ Матеріали експедицій до Миколаївської та Одеської областей // Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – Ф. 14-10 // 1292, 1299.

⁷ Матеріали етнографічної експедиції у складі Гаврилюк Н.К., Артюх Л.Ф., Курочкіна О.В. Родинні звичаї та обряди українців. – 1974 р. // Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – Ф. 14-5/448.

⁸ Гаврилюк Н.К. Матеріали етнографічної експедиції – родильні звичаї та обряди українців, зібрані в Полтавській, Черкаській, Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській, Одеській, Кіровоградській областях. – 1974 р. // Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – Ф. 14-5/448; Артюх Л.Ф., Гаврилюк Н.К., Курочкін О.В., Пономарьов А.П., Клименко О.І. Матеріали етнографічної експедиції – родильні звичаї та обряди українців, зібрані в Брянській, Сумській, Харківській, Вінницькій, Одеській, Черкаській, областях. – 1977 р. // Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – Ф. 14-5 // 451.

⁹ Борисенко В.К. Матеріали експедицій (весільні звичаї та обряди) сіл Одеської, Запорізької, Донецької областей. – 1977 р. // Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – Ф. 14-5 // 451.

¹⁰ Борисенко В.К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі (На матеріалах південно-східних районів України). – К., 1979. – 134 с.

¹¹ Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – 192 с.

¹² Борисенко В.К. Українське весілля: традиції і сучасність. – К.: Вид-во «Стилос», 2010. – 136 с.

¹³ Гаврилюк Н.К., Курогло С.С., Лоскутова Л.Д. Общее и особенное в семейной обрядности украинцев и молдаван // Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. – К., 1987. – С. 319-341.

¹⁴ Петрова Н. О. Українська традиційна весільна обрядовість Одещини (20–80-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України / Н. О. Петрова. – К., 2004. – 20 с.

¹⁵ Кушнір В.Г., Петрова Н.О. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20-80-ті рр. XX ст.). – Одеса, 2008. – 256 с.

¹⁶ Пилипак М.А. Весільний обряд Поділля в радянський період. Постійна адреса роботи: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2009_16/vesilnuu%20obryad.pdf; Пилипак М.А. Весільне печиво Поділля. Постійна адреса роботи: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2009_15/vesilne%20rechuvo.pdf

¹⁷ Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – С. 39-40.

¹⁸ Гаврилюк Н.К. Вказ. Праця. – 279 с.

¹⁹ Захарченко Г.М. Розподіл ролей в традиційній родильній обрядовості (на матеріалах Степової України) // Національні та етносоціальні процеси в Україні. Матеріали другої всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців. – Чернівці, 1997. – С. 143 – 145; Захарченко Г.М. Родильний та поховальний ритуал як соціальні регулятори // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. – Одеса, 2000. – С. 381-387; Стоянова Г.Н., Петрова Е.В. Первый год жизни в народно-религиозной практике липован // Липоване: История и культура русских-старообрядцев – Одесса, 2005. – Вып. 2. – С. 157-161; Стоянова Г.Н., Троцик А.Г. Специфика послеродового обрядового цикла у липован // Липоване: История и культура русских-старообрядцев. – Одесса, 2006. – Вып. 3. – С. 151-155.

²⁰ Захарченко Г.М. Традиційна поховальна обрядовість слов'янського населення Південно-Західної України середини XIX-XX ст.: ритуальна структура та її статевіковий аспект // Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук по спеціальності 07.00.05 – етнологія. – Одеса: Астропринт, 2004. – 20 с.

²¹ Захарченко Г.М. Традиційна поховальна обрядовість українців: за матеріалами експедицій на Одещині // Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження. – Одеса, 1998. – С. 129-132; Захарченко Г.М. Уявлення про душу, смерть та потойбічний світ в світогляді слов'ян (за матеріалами експедицій на Одещині) // Етнічна історія народів Європи: Традиційна етнічна культура слов'ян. Збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 40-44; Захарченко Г.М. Табу в поховальній

обрядовості (на матеріалах слов'янського населення Одщини) // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. – Одеса, 2002. – С. 302-303; Захарченко Г.М. Уявлення про «невижитий вік» та його прояви в поховальному ритуалі (на матеріалах слов'янського населення Півдня України) // Записки історичного факультету. – Одеса, 2002. – С. 120-125.

²² Кушнір В.Г., Петрова Н.О., Поломарьов В.М. Нариси традиційної культури українців Одщини (Миколаївський район). – Одеса, 2010. – 392 с. з іл.

²³ Петрова А. До питання про формування джерельної бази дослідження сімейної обрядовості українців Миколаївського району Одеської області // Матеріали 68-ї звітної студентської наукової конференції історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. – Одеса, 2012. – С. 88-91.

²⁴ Петрова А. Магія у родильній і післяродильній обрядовості українців Миколаївського району Одеської області // Матеріали 67-ї звітної студентської наукової конференції історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. – Одеса, 2011. – С. 77-82.

УДК 391.4:646.5(477.85)(=161.2)

© Олена Кожолянко
(Чернівці)

ГОЛОВНИЙ УБІР ЯК СИМВОЛ ШЛЮБУ В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ

У статті розглядаються головні убори як найбільш символічно значущі елементи в дязі нареченої. Досліджено найбільш типові традиційні жіночі весільні головні убори Буковини та локальну специфіку обрядових дій, пов'язаних з весільними головними уборами.

Ключові слова: весільний обряд, весільні головні убори, вінкоплетення, барвінковий вінок, очіпок, намітка, хустка, обряд покривання молодої, рушничкоподібні головні убори.

Е.Кожолянко

Головной убор как символ брака в традиционной культуре украинцев Буковины

В статье рассматриваются головные уборы как наиболее символически значимые элементы в наряде невесты. Исследованы наиболее типичные традиционные женские свадебные головные уборы Буковины и локальная специфика обрядовых действий, связанных со свадебными головными уборами.

Ключевые слова: свадебный обряд, свадебные головные уборы, венкоплетение, барвиноквиый венок, чепец, намитка, платок, обряд покрывания молодой, полотенцеобразные головные уборы.

Headdress as a Symbol of Marriage in the Traditional Culture of Bukovynian Ukrainians

More typical traditional female Bukovina wedding headdresses are examined in the article. The article deals with researching of the most typical traditional wedding headdresses for women of Bukovina and local specificity of ceremonies connected with wedding headdresses.

Keywords: wedding rite, wedding headdresses, vinkopletinnya, periwinkle wreath, ritual of making wedding wreath and tying a kerchief round bride's head, kerchief, ochypok, namitka, towel, O-shape headdresses.

Розгляд вбрання як знакової системи будь-якої традиційної культури став загальноприйнятим в етнологічній науці¹. Костюм для носія традиційної культури був своєрідним паспортом, який презентував особу власника як етнофора, уродженця певного населеного пункту, території та регіону, людину певного соціального стану, статусу та віку.

Чи не найважливішим елементом цієї знакової системи були головні убори². З трьох функцій складових костюма: естетичної, захисної та знаково-ритуальної – саме для головних уборів остання функція була визначальною. Особливо це стосувалося жіночого традиційного костюма. Впродовж розвитку вітчизняної етнологічної науки головні убори в основному розглядалися як складова комплексу вбрання. Хоча дослідники родинної обрядовості, фіксуючи перебіг весільних обрядів, підкреслювали право-закріплююче значення перемін головних уборів.

Уже в першому описі українського весілля, зробленому наприкінці XVIII ст. Г.Калиновським, обряд «покривання молодої» був визначений як такий, що символізує остаточне здійснення шлюбу³.

Окремі аспекти щодо весільних головних уборів на Буковині знайшли відображення в працях сучасних етнологів. Найпоказовішими в цьому відношенні є дослідження Я.І. Кожолянко⁴ та Г.К. Кожолянко⁵, в яких автори висвітлюють особливості буковинського традиційного одягу. Деякі питання щодо весільного костюма українців Буковини зачіпались у дослідженні українського весільного вбрання Т.В. Косміної та З.О. Васиної⁶. Фрагментарні данні щодо цього питання знаходимо у роботах дослідниць української весільної обрядовості В.К. Борисенко⁷ та Н.І. Здоровеги⁸. Однак попри значний науковий доробок згаданих дослідників, це питання потребує більш докладного вивчення. Отже, виготовленню ритуальних головних уборів початкового етапу весільної драми – вінкам та віночкам – увага приділялася, однак той головний убір, що саме й символізував